

I det hele taget kunne man have ønsket sig, at forfatteren havde givet en bedre introduktion til københavnsegnens specielle landøkonomiske struktur. En sådan indføring ville have været naturlig i gennemgangen af områdets karakter, der som det fremtræder i bogen næsten udelukkende behandler lovgivningsmæssige og administrative forhold.

Hvor forfatteren kan påvise en bred opbakning blandt bondebefolkningen af udskiftningsideen, så kniber det, såsnart der er tale om udflytning. Han forsøger ganske vist at bagatellisere dette forhold ved at kalde det en »udskiftningsteknisk anstødssten«, men det er nok ikke hele sandheden. Her må landsbyboernes sociale liv nok drages med ind i billedet, hvis man skal forklare modstanden mod udflytningen.

Jørgen Diechmann Rasmussen fremhæver i sin konklusion, at en del ansøgninger og klager er stilet til kongen eller kronprinsen, og at mange ansøgninger er motiveret med, at det var »Hans Majestæts vilje og befaling«, at bønderne skulle ud af fællesskab. Selvom man må tage netop formuleringen af en ansøgning med et korn salt, så mener forfatteren alligevel at kunne konkludere, at »bøndernes massive opbakning bag reformen« var et udtryk for, at de ønskede »at realisere den politik, statsmagten ved sine forordninger havde ytret ønske om at se gennemført«. Så vidt så godt. Men om man kan bruge dette forhold til at bevise, at bønderne ikke var en apolitisk gruppe er dog tvivlsomt. Var det ikke snarere de indlysende økonomiske fordele, som var drivfjederen? I forholdet til husmændene vidste bønderne i hvert fald nok at følge deres økonomiske interesser på trods af statsmagtens ønske.

Imidlertid kan bogen på det varmeste anbefales til alle, som interesserer sig for landboforhold i almindelighed og udskiftningsproblematik i særdeleshed. Den er velskrevet, vel-disponeret og stofrig. Kort sagt god at få forstand af. Lignende delstudier fra andre egne af landet og over andre dele af de store landboreformer skal være velkomne. Måske kan spørgsmålet om 1700-tals bondens politiske bevidsthed da besvares.

Birte Friis

Asger Th. Simonsen: Husmandskår og husmandspolitik i 1840erne. Kbh. i kommission hos Landbohistorisk Selskab, 1977. 447 s.

De store landboreformer lod på mange måder de nederste sociale lag af landbobefolkningen i stikken. Befolkningsstilvæksten i første halvdel af 1800-tallet tilfaldt først og fremmest denne gruppe og skærpede dermed konkurrencen om eksistensmulighederne. Det er på denne baggrund husmændene i 1840erne begyndte at gøre sig politisk gældende. Denne begyndende politiske aktivitet og baggrunden herfor er emnet for Asger Th. Simonsens afhandling med undertitlen: Sociale forhold blandt husmænd og indsidere og den politiske rejsning af husmandssagen på Lolland-Falster ca. 1840-46. Forfatterens mål med undersøgelsen er dobbelt, eller måske tredobbelt. Han vil klarlægge de sociale forhold i landbosamfundets underklasse og skildre den politiske rejsning af husmandssagen; derudover lover han læseren nogle betragtninger over social status og politisk aktivitet.

Det er ikke nogen let opgave forfatteren har sat sig, for netop denne befolkningsgruppe har kun efterladt sig få og spredte skriftlige vidnesbyrd, men ved at kombinere en lang række kildegrupper er det lykkedes ham på overbevisende måde at gøre rede for underklassens socialeøkonomiske forhold og for husmandssagens rejsning og forløb på Lolland-Falster. Særligt givtige har domstols- og politiarkiverne, de lokale aviser og sidst, men ikke mindst sogneforstanderskabernes bemærkninger om husmændenes og landarbejdernes kår fra 1843-44 samt naturligvis husmændenes petitioner til kongen og stænderforsamlingerne været.

Bogens kapitel II til V behandler husmænds og indersters sociale og økonomiske vilkår i 1840'erne. Forfatteren går grundigt til værks, idet både ejendoms- og befolkningsforhold, husmænds og indsidderes udgifter og levevilkår samt sognets institutioner behandles i disse kapitler, som optager op mod to trediedele af bogens tekstsider. Bogens følgende tre kapitler er viet til en gennemgang af handlingsforløbet i den lolland-falsterske husmandsbevægelse. I et afsluttende kapitel trækker forfatteren nogle hovedlinier inden for afhandlingens emneområde op. Til teksten slutter sig en række nyttige bilag. Dels er en række af sogneforstanderskabernes betænkninger aftrykt, dels foreligger der oversigter over prisudviklingen, kapitelstaksterne og reallønsudviklingen. Dertil kommer skematiske oversigter over husmandspetitionerne, sogneforstanderskabernes forslag og det politiske aktivitetsniveau i landsdelens forskellige egne. Desuden findes et fyldigt noteapparat, som på mange punkter uddyber teksten, biografiske data for afhandlingens hovedpersoner samt litteratur- og kildeliste.

I forordet til Husmandskår og husmandspolitik nævner forfatteren, at ændringer i afhandlingen, som er et fotografisk optryk af hans specialeafhandling i historie, ville have besværliggjort udsendelsen af bogen unødigt. Imidlertid kunne læseren godt have ønsket sig, at han havde taget besværet med. Det gælder ikke i så høj grad de synspunkter, der er anlagt på stoffet som afhandlingens udformning. En stramning af fremstillingen især i bogens første del samt fjernelse af de værste sproglige inkonsekvenser og trykfejl ville have borttaget en hel del irritationsmomenter.

Når dette er sagt, må man imidlertid medgive, at det er lykkedes forfatteren at trænge dybt ned i problemerne omkring landbounderklassen i 1840'erne. Her har det været et lykkeligt valg, at han har koncentreret sig om en enkelt landsdel, idet det har muliggjort en virkelig tilbundsående analyse af husmændenes kår og politiske aktivitet, især da kildematerialet netop i dette område synes at flyde særlig rigeligt. Det er så meget mere prisværdigt, som han har arbejdet med en meget heterogen befolkningsgruppe, der strækker sig fra den velbjergede landsbyhåndværker til indsidderen som livet igennem må balancere på fattigforsørgelsens rand. En naturlig følge heraf er, at det er vanskeligt at sige noget generelt om underklassens socialøkonomiske vilkår selv inden for et så begrænset geografisk område. Det har forfatteren også klogeligt afholdt sig fra, idet han netop i sin fremstilling lægger vægt på at fremhæve forskellen i levevilkårene mellem underklassens enkelte grupper og de store variationer, som fandtes i de enkelte godsadministrationers behandling af husmændene.

Et interessant punkt er forholdet mellem gårdmænd og husmænd. I bogens første del møder man et »latent« modsætningsforhold mellem de to hovedgrupper af landbefolkningen. De stigende landbrugskonjunkturer i 1840'erne betød en velstandsstigning for de kornproducerende gårdmænd, medens husmændene som købere af levnedsmidler blev stadig mere forarmede. Forfatteren kan påvise et fald i landarbejdernes realløn i den pågældende periode. Hertil kommer, at der bestod et arbejdsgiver-arbejdstager forhold mellem de to grupper. Dette skabte især interessemodsætninger mellem de to grupper i henseende til det traditionelle arbejdsbytte mellem dem, idet gårdmændene ofte tog sig rigeligt betalt for udlån af heste og redskaber i husmandsarbejdsdage. Et skel af mere psykologisk art gav forholdet til fattiglovgivningen. Det var husmændene, som var nødt til undertiden at ty til fattighjælpen, som gårdmændene administrerede og iøvrigt gav de væsentligste bidrag til.

I bogens anden del møder man imidlertid gårdmændene som husmændenes fortalere og forbundsfæller i forbindelse med hoveripetitionsbevægelsen, ja, for Falsters landboforening blev husmandssagen et kapitalspørgsmål, som fik de borgerlige liberale medlemmer til at falde fra. Det var naturligvis en fælles sag hoveriafløsningen, som begge grup-

per kæmpede for, men kan det være hele forklaringen? Forfatteren fremhæver det fælles modsætningsforhold til godsejerne som en nærliggende mulighed, men skriver iøvrigt meget tankevækkende, at der må »erindres om, at de gårdmænd, som blev valgt ind i sogneforstanderskabet i reglen hørte til kommunens mest velhavende og mest indflydelsesrige bønder. Deres mening behøver derfor ikke just at falde sammen med den menige bondes syn på husmandssagen«.

I kapitlet: *Bondestanden og sognets institutioner* gør forfatteren en hel del ud af skoleuddannelsen som forudsætning for 1840ernes bondebevægelse. Han når frem til, at netop den læsefærdighed som både gårdmands- og husmandsbørn var kommet i besiddelse af gennem folkeskoleundervisningen satte dem i stand til at tilegne sig synspunkterne i den aktuelle debat gennem læsning af aviser og andet. Han har derfor svært ved at følge Jens Engberg, som i *Dansk Guldalder* hævder, at skolen var et vigtigt redskab til bevarelsen af det klassesdelte samfund, idet børnene indlærtes respekten for de besiddende og forståelsen af deres eget mindreværd. Herimod hævder Asger Th. Simonsen, at almuen netop tilegnede sig kundskaber ved hjælp af skolen, der kunne virke befordrende på deres frigørelse fra et fastlåst system. Hertil må man sige, at begge har ret eller begge uret, idet de taler om to forskellige ting. Det er naturligvis rigtigt, at skolekundskaber er nøglen til viden om nye ideer og nye tanker, men lige så rigtigt er det, at al opdragelse, hvad enten den foregår i skolen, eller andre steder har til hensigt at gøre børnene skikket til at fungere i det eksisterende samfund. Sådan var det i 1840erne, og sådan er det i dag.

Er det lykkedes forfatteren på overbevisende måde at skildre de sociale forhold i landsamfundets underklasse og den politiske rejsning af husmandssagen i 1840erne, så skuffer betragtningerne over social status og politisk aktivitet. Når forfatteren indledningsvis stiller spørgsmålet: »Hvordan var forholdet mellem social status og politisk aktivitet?«, må man i konklusionen vente at finde svaret: »Det var det eller de sociale statuslag, som var politisk aktive, og årsagerne hertil var ...«. I stedet indgår den sociale status, hvormed forfatteren i virkeligheden mener de social-økonomiske forhold, som et led i årsagsforklaringen på den politiske rejsning blandt landbefolkningen på Lolland-Falster. Det er en skam, især da det tydeligt fremgår af forfatterens fremlæggelse af sit materiale, at spørgsmålet kan besvares.

De indvendinger, som kan anføres mod Husmandskår og husmandspolitik i 1840erne, må imidlertid ikke afholde alle, som interesserer sig for landboforhold i almindelighed og husmandsproblematik i særdeleshed fra at læse bogen. Den er et vægtigt bidrag til belysning af levevilkårene for en befolkningsgruppe, som kildemæssigt er vanskelig at komme på nært hold. Måtte andre følge Asger Th. Simonsens eksempel. Der er brug for en række dybtgående studier af husmandsklassens forhold i geografisk afgrænsede områder.

Birte Friis